

11.6.2013

Työmarkkinaministeriö*Työmarkkinaministeri*

Pohjoismaiden neuvostolle

**Vastaus Pohjoismaiden hallituksille esitettyyn
kysymykseen**

Pohjoismaiden neuvoston jäsen Martin Kolberg (A) on kysynyt Pohjoismaiden hallituksilta, mitä ne tekevät sopeuttaakseen työelämää eri elämäntilanteissa olevien ihmisten tarpeisiin osa-aikaloukun välttämiseksi.

Pohjoismaiden työmarkkinoilla sekä miesten että naisten määrä on suuri. Työmarkkinoille ominaista on myös se, että naiset ovat miehiä useammin osa-aikatyössä. Osa-aikatyötä tekevät ovat pääosin naisia ja osa-aikatyö on tavallisempaa naisvaltaisilla aloilla. Tilanne on erilainen eri Pohjoismaissa. Vuonna 2011 Pohjoismaiden työssäkäyvistä naisista osa-aikatyössä oli 35 prosenttia. Norjassa osuus oli 42 prosenttia, Ruotsissa 39 prosenttia, Tanskassa 37 prosenttia ja Islannissa (vuonna 2012) melkein 35 prosenttia. Suomessa osa-aikatyön osuus oli vuonna 2011 matalin sekä miesten ja naisten osalta; miehistä osa-aikatyössä oli 9 prosenttia ja naisista 19 prosenttia. Osa-aikatyöhön on monia syitä. Miesten ja naisten työssäolon määrää voidaan selittää muun muassa normien, perinteiden ja sukupuoliroolien kautta.

Yksi lähtökohta on, että miehillä ja naisilla on oltava samat mahdollisuudet ja ehdot koskien palkkatyötä, joka mahdollistaa taloudellisesti itsenäisen elämän. Naisten osa-aikatyön korkea osuus vaikuttaa naisten ja miesten väliseen taloudelliseen epäsuhtaan.

Työaika ja työajan sijoittamista säännellään Pohjoismaissa työehtosopimuksilla. Työviikon pituus vaihtelee maittain, mutta myös aloittain. Työmarkkinaosapuolilla on tärkeä vastuu helpottaa työntekijän tasapainottelua työ- ja perhe-elämän välillä.

Kaikissa tapauksissa osa-aikatyö ei ole vapaaehtoista. Ongelman ratkaiseminen on ollut keskustelujen aiheena useassa Pohjoismaassa. On tärkeää saada työnantajat tarjoamaan mahdollisuuksien mukaan

kokoaikatyötä, mutta myös varmistaa, että huono työympäristö ei pakota työntekijöitä terveystyöskentelemään osa-aikaisesti.

Ruotsissa säädetään laissa, että osa-aikatyössä olevalla on joissain tapauksissa etuoikeus työsuhteeseen, jossa työtunteja on enemmän. Työnantaja ei myöskään saa syrjiä osa-aikaisesti työskentelevää soveltamalla häneen epäsuotuisampia palkka- ja työehtoja kuin kokoaikaisesti työskentelevään. Kysymystä työntekijöiden oikeudesta kokoaikatyöhön on myös selvitetty useasti. Ruotsin hallitus on kuitenkin sitä mieltä, että nämä kysymykset ratkaistaan parhaiten työmarkkinaosapuolten kesken. Siten eri aloilla voidaan huomioida sekä työntekijän että työnantajan tarpeet. Hallitus on asettanut työelämän tasa-arvoon keskittyvän valtuuskunnan, jonka tehtävänä on muun muassa käsitellä kysymystä naisten miehiä suuremmasta osuudesta osa-aikatyössä. Valtuuskunnan toimeksiantoon kuuluu keskustelun herättäminen, tiedon kerääminen ja saataville tuominen naisten ja miesten erilaisista ehdoista työelämässä sekä ehdotusten laatiminen koskien naisten osuuden lisäämistä.

Suomessa työ- ja elinkeinoministeriö asetti 31. elokuuta 2012 työryhmän selvittämään osa-aikaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Työryhmä on tarkastellut osa-aikaisia työntekijöitä koskevan sääntelyn nykytilaa työoikeusnäkökulmasta. Selvityksen keskiössä on ollut lisätöiden tarjoamisvelvollisuus ja siihen liittyvät haasteet. Työnantajan mahdollisuuksia käyttää osa-aikaista työvoimaa rajoittaa työnantajalle säädetty velvollisuus tarjota osa-aikaisille työntekijöille lisätöitä. Lisätöiden tarjoamisvelvollisuutta on täsmennetty oikeuskäytännössä. Osa-aikatyöhön liittyviä käytännön kysymyksiä on tarkasteltu myös vähittäiskaupan alalta saatujen esimerkkien kautta.

Kolmikantainen osa-aikatyötä selvittänyt työryhmä jätti raporttinsa 13. helmikuuta 2013. Raportti kuuluu työnteon tapojen muutostrendejä selvittäneen työryhmän jatkotoimenpiteisiin.

Suomessa 14 prosenttia työllisistä on osa-aikatyössä. Osa-aikatyö on yleisempää naisilla kuin miehillä. Eniten osa-aikatyötä tehdään vähittäiskaupassa sekä majoitus- ja ravitsemisalalla. Enemmistö työntekijöistä tekee osa-aikatyötä omasta halustaan, mutta osa palkansaajista tekee osa-aikatyötä vastentahtoisesti, mihin voi liittyä toimeentulo-ongelmia. Tällaisten työntekijöiden kohdalla pitäisi pyrkiä lähelle täysiä työtunteja ja osa-aikatyön periaatteita tulisi käsitellä työpaikoilla avoimesti.

Työryhmä ei esittänyt muutoksia lainsäädäntöön. Nykyisessä lainsäädännössä osa-aikaisen työntekijän asemaa turvaa työnantajan velvoite tarjota työntekijöille lisätöitä, jos työtehtävät ovat näille soveltuvia. Työryhmä korosti, että työntekijöitä on kohdeltava tasapuolisesti ja syrjimättömästi lisätöitä tarjottaessa.

Työryhmä painotti, että osa-aikatyön periaatteita on käsiteltävä henkilöstön kanssa yhdessä. Lisäksi hyvä työvuorosuunnittelu, alakohtaiset työehtosopimukset sekä yritys- ja työpaikkakohtaiset ratkaisut tukevat pyrkimystä lisätä osa-aikaisten työntekijöiden työtuntien määrää.

Norjan työympäristölaissa tuli 1. tammikuuta 2006 voimaan osa-aikatyöntekijöille etuoikeus lisätyöhön sen sijaan, että työnantaja työllistäisi uuden työntekijän.

Työympäristölakiin kuuluu säädöksiä, jotka antavat työelämän osapuolille mahdollisuuden sopia joustavista työaikajärjestelyistä, myös viikonloppuisin. Tämä antaa työmarkkinaosapuolille mahdollisuuden valita osa-aikatyötä vähentäviä ratkaisuja samalla, kun taataan suojelunäkökohdat.

Norjan hallitus on tuonut käyttöön epämukavasta työajasta maksettavan asteittaisen korvauksen. Järjestelmän mukaan kolmivuorotyö tai vuorotyö vähentää työaika tietyn kaavan mukaisesti yöllä ja sunnuntaina tehtävien työtuntien osalta. Lähtökohdiana on 40 tuntia viikossa. Jokaisen yötyötunnin lasketaan olevan 1 tunti ja 15 minuuttia ja sunnuntaityötunnin 1 tunti ja 10 minuuttia. Järjestelyn ajatuksena on, että työajan vähennystä saa epämukavasta työajasta ja sen myötä viikonlopputyö on houkuttelevampaa kolmivuorotyötä tekeville. Yö- ja sunnuntaityön etujen vuoksi järjestelyä hyvänä pitävät työntekijät voivat ottaa vapaaehtoisesti suuren osan kuormittavasta työajasta ja osaltaan auttaa vähentämään viikonloppuvuorojen täyttämiseen liittyviä ongelmia.

Norjan sosiaali- ja terveysministeriö on antanut terveydenhuollon hallintoalueille tavoitteeksi vähentää osa-aikatyön määrää 20 prosenttia. Kaikki alueelliset viranomaiset ovat tehneet järjestelmällistä ja määrätietoista työtä tämän tavoitteen saavuttamiseksi, ja myönteisiä tuloksia on saavutettu.

Norjan hallitus on vuodesta 2011 varannut 25 miljoonaa vuosittain aloitteille ja hankkeille, jonka voivat auttaa vähentämään vastentahtoisesti osa-aikatyötä tekevien työntekijöiden määrää.

Hallitus on tehnyt seuraavan lakiehdotuksen taatakseen entistä useammille oikeuden suurempaan työtuntien määrään. Suurkäräjät on hyväksynyt ehdotuksen.

- Osa-aikatyöntekijällä, joka on viimeisen 12 kuukauden aikana säännöllisesti työskennellyt sovittua työaika enemmän, on oikeus työsuhteeseen, joka vastaa tämän ajanjakson todellisia työtunteja, ellei työnantaja pysty todistamaan lisätyön tarpeen lakanneen. 12

kuukauden ajanjakso lasketaan siitä hetkestä, jolloin työntekijä on esittänyt vaateensa. Ehdotus antaa osa-aikatyöntekijöille oikeuden sellaiseen määrään työtunteja, joka työajan määrän ja sijoittamisen osalta vastaavat tehtyä lisätyötä. Oikeus suurempaan tuntimäärään ei määräysten mukaan ole voimassa, jos työnantaja voi todistaa, että lisätyölle ei enää jatkossa ole tarvetta.

- Työnantajalla on velvollisuus keskustella osa-aikatyöntekijöiden käytöstä säännöllisesti luottamusmiesten kanssa. Keskusteluvollisuuden lakisääteisyys kattaa koko työelämän – myös alat, joiden järjestäytymisaste on alhainen ja vastentahtoisen osa-aikatyön määrä suuri. Ehdotus takaa paremman dialogin osapuolten välille osa-aikatyön käytöstä ja auttaa osaltaan hyödyntämään työvoimaa tehokkaasti.
- Ennen kuin työnantaja päättää täyttää työpaikan, johon työntekijä vaatii etuoikeuttaan, asia pitää niin pitkälle kuin mahdollista käsitellä työntekijän kanssa ellei hän itse sitä vastusta. Ehdotus vahvistaa työympäristölain nykyistä säännöstä siitä, että osa-aikatyöntekijällä on etuoikeus lisätyöhön sen sijaan, että yritys palkkaisu uuden työntekijän. Tämä tekee etuoikeudesta helpomman toteuttaa takaamalla, että osapuolet tapaavat ja keskustelevat oikean ratkaisun löytämiseksi.

Tanskassa noin 37 prosenttia naispuolisista palkansaajista ja noin 14 prosenttia miespuolisista palkansaajista on osa-aikatyössä. Osa-aikatyöntekijällä ei ole esimerkiksi Ruotsin tapaan oikeutta kokoaikatyöhön tiettyjen ehtojen toteutuessa. Tanskan osa-aikatyöntekijöille suunnattu lainsäädäntö koostuu pääosin säännöistä, joiden tarkoituksena on suojella osa-aikatyöntekijöitä syrjinnältä suhteessa kokoaikatyöntekijöihin. Lainsäädäntö noudattaa osa-aikatyödirektiiviä 97/81/EY.

Osa-aikatyöntekijän työehtoja säädellään etupäässä työehtosopimuksilla, mikä muutoinkin on Tanskan työmarkkinoille ominaista.

On kuitenkin esimerkkejä siitä, että myös lainsäädännössä on huomioitu henkilöt, jotka eivät työskentele kokoaikaisesti. Myös työttömyysvakuutuksen piirissä on mahdollista täydentää osa-aikatyötä väliaikaisesti työttömyyspäivärahalla. Osa-aikatyöntekijä voi lisäksi vakuuttaa itsensä osa-aikaisesti. Tämä mahdollisuus sopii osa-aikatyön vapaaehtoisesti valitseville henkilöille.

On esimerkkejä myös siitä, että lainsäädäntöaloitteilla pyritään vaikuttamaan siihen suuntaan, että osa-aikatyöntekijän kannattaisi siirtyä työskentelemään kokoaikaisesti. Esimerkiksi vuonna 2008 päätettiin muuttaa täydentävän työttömyyspäivärahan aikarajaa 52 viikosta 70 viikon aikana 30 viikkoon 104 viikon aikana. Sääntömuutoksen taustalla oli halu taata, että täydentävä

työttömyyspäiväraha vastaisi paremmin tarkoitustaan väliaikaisena apuna, jonka työntekijä saisi lyhytaikaisen ja osa-aikaisen työttömyyden yhteydessä tai avuksi kokoaikaisille työmarkkinoille pääsemiseksi. Tavoitteena on ollut myös kannustaa työnantajia tarjoamaan kokoaikatyötä ja työntekijöitä hakeutumaan kokoaikatyöhön.

Islannissa vuonna 2012 osa-aikatyössä oli 23,9 prosenttia työllisistä; naisista 34,7 prosenttia ja miehistä 14 prosenttia. Vuosina 2002–2012 osa-aikatyötä tekevien naisten osuus putosi melkein 7,5 prosenttiyksikköä. Osa-aikatyötä ei aiemmin ole pidetty Islannissa ongelmana, koska osa-aikatyötä tehdään pääosin omasta halusta. Huhtikuun 2013 lopussa vain 8 prosenttia työttömäksi ilmoittautuneista sai alennettua korvausta ja työskentelevät siten osa-aikaisesti vastoin tahtoaan. Talouskriisin jälkeen työmarkkinoilla on kuitenkin tapahtunut tiettyjä muutoksia ja osa-aikatyöhön liittyvät kysymykset ansainnevat sen vuoksi enemmän huomiota.

Pohjoismaisen yhteistyön keskeisiä kysymyksiä ovat mahdollisuus yhdistää työ ja perhe elämän eri vaiheissa sekä molempien sukupuolten korkea työllisyysaste. Sen vuoksi on välttämätöntä tarkastella osa-aikatyön eri puolia ja seurauksia yksilölle, perheille, organisaatioille ja koko yhteiskunnalle. Tasa-arvoasiain virkamieskomitea (ÄK-JÄM) on tämän vuoksi käynnistänyt vuonna 2012 kolmivuotisen tutkimushankkeen, joka koskee osa-aikatyötä, sukupuolta ja varallisuuden jakautumista.

Tasa-arvoasiain virkamieskomitea (ÄK-JÄM) on käynnistänyt vuonna 2012 kolmivuotisen pohjoismaisen tutkimushankkeen, joka koskee osa-aikatyötä, sukupuolta ja varallisuuden jakautumista. Hanke koostuu kahdesta osatutkimuksesta. Ensimmäisessä osassa selvitetään osa-aikatyön taloudelliset seuraukset työntekijöille, heidän perheilleen ja mahdollisuuksien mukaan myös yhteiskunnalle. Ensimmäisen osan tulosten odotetaan valmistuvan syksyllä 2013, ja tarkoituksena on esitellä ne lokakuussa järjestettävässä konferenssissa.

Toinen osa pohjautuu ensimmäisen osan tuloksille ja tutkii yksilön, organisaation ja yhteiskunnan tasolla, mitkä mekanismit johtavat siihen, että naiset ovat osa-aikatyössä miehiä useammin. Hankkeen tarkoituksena on ensinnäkin selvittää naisten ja miesten asenteita työntekoon ja perhe-elämään sekä mahdollisuuksia työn ja perheen yhdistämiseksi. Toiseksi on tarkoitus selvittää, miten työpaikat mahdollistavat naisille ja miehille työ- ja perhe-elämän yhdistämisen. Kolmanneksi selvitetään, mikä merkitys hyvinvointivaltion rakenteella on osa-aikatyölle. Toisen osahankkeen odotetaan valmistuvan vuoden 2014 aikana.

Tukholmassa 11. kesäkuuta 2013

Hillevi Engström